

Pukovnik
dr MILOŠ BUKVIĆ

Značaj i uslovljenost međuljudskih odnosa u vojnom kolektivu i mogućnost njihovog istraživanja

Međuljudski odnosi (njihov kvalitet i njihova funkcija) bitna su odrednica društvenog života ljudi. Sve što je ljudsko, istovremeno je i međuljudsko, bez obzira na njegov obim, mesto i vreme trajanja. Čoveku su potrebni ljudi i on njima, da bi on bio čovek a svi zajedno ljudi. Međusobno uslovljavanje čoveka i društva, tj. čoveka društvom i društva ljudima koji ga čine, toliko je očigledno da je svako dokazivanje ove povezanosti skoro bespredmetno.

Pa ipak, čovek kao jedinka ne može da se objašnjava samo društvom niti društvo zbirom pojedinačnih individua. Sve što je vezano za čoveka, sve njegove relacije, kojih ima mnoštvo, suviše je složeno da bi se moglo objasniti pomoću nekoliko kitnjastih fraza. „Čovjek prisvaja svoje svestrano biće na svestran način”, kaže Marks, „dakle kao totalan čovjek. Svaki od njegovih *ljudskih* odnosa prema svijetu, gledanje, slušanje, mirisanje, kušanje, osjećanje, mišljenje, opažanje, htijenje, rad, ljubav, ukratko, svi organi njegove individualnosti, kao organi koji postoje neposredno u svom obliku kao društveni organi, u svom su *predmetnom* odnošenju ili u svom *odnošenju prema predmetu* prisvajanja predmeta...”¹ „Stoga, ma koliko da je čovek poseban individuum, a njegova posebnost upravo ga čini individuumom i zbiljskim *individualnim* bićem zajednice, on je isto toliko *totalitet*, idealan totalitet, subjektivno po-

¹ Marks, K.: *Rani radovi* — Zagreb, Naprijed, 1967. — strana 279.

stojanje mišljenog i doživljenog društva za sebe, kao što u zbiljnosti postoji isto tako kao percepcija i zbiljski užitak društvenog postojanja, kao totalitet čovjekova ispoljavanja života.”²

Sve tekovine ljudskog roda nastale su u društvu, konkretnije u kolektivnim oblicima društvenog života ljudi, iako su, najčešće, imale individualne nosioce. Međuljudski odnosi predstavljaju vezivno tkivo svake, kako stihijne tako i organizovane delatnosti ljudi, uslov bez kojeg se ne može zamisliti ni očovečenje čoveka ni ljudsko društvo. Oni imaju objektivni karakter jer se preko njih usklađuju individualni naponi pojedinaca i menja njihova priroda, zavisno od individualnih i grupnih interesa.

Međuljudske odnose moguće je deliti na više vrsta: formalne i neformalne, primarne i sekundarne, direktne i indirektno, odnose kolektiva prema pojedincu i obratno, odnose pojedinaca međusobno i odnose kolektiva, vidljive i nevidljive, konkretne i apstraktne, sve zavisno od toga šta se uzima kao merilo razvrstavanja.

Međuljudski odnosi su izraz kojim se označava veličina (obim), intenzitet i karakter interakcija pojedinaca i društvenih grupa unutar jedne biosocijalne ili radne sredine u toku određenog vremena. Oni čine konkretnu dinamiku međusobnog saobraćaja i aktivnog odnosa svih individua u datom socijalnom prostoru. Preko njih se, na različite načine i u nejednakoj meri, neposredno utiče na ponašanje (aktivnost, raspoloženje i mišljenje) drugih, pri čemu svako ko je prisutan u datim okvirima utiče na druge i trpi uticaj drugih.

Svaki međuljudski odnos istovremeno je i društveni, i obratno. Izraz „međuljudski odnosi” (human relations) više se upotrebljava kao oznaka odnosa među ljudima u užim kolektivima, u porodičnim i radnim zajednicama. Pored toga, pridev „međuljudski” više asocira na lične kontakte aktera društvenog procesa, za razliku od prideva „društveni”, koji ima širi, čak najopštiji smisao. Stvar je konvencije kako će se ovaj odnos tretirati.³

² Isto, strana 278.

³ Po mišljenju R. Bojanovića, psihologija međuljudskih odnosa bavi se proučavanjem interakcija između ljudi na svim društvenim nivoima. Ona istražuje: odnose među nacijama, odnose među slojevima, vladajuće elite i ostalog dela društva, zatim, odnose pripadnika različitih političkih partija i religija i različitih društvenih organizacija. Pored toga, u predmet njenog izučavanja spadaju i odnosi u malim društvenim grupama, kao što su: radne grupe, porodice, grupe prijatelja i dr. Kao što se vidi, autor predmet psihologije međuljudskih odnosa shvata veoma široko. On obuhvata, bezmalo, predmete više naučnih disciplina, što i autor primećuje, tvrdeći da „njeno polje istraživanja nije jasno odeljeno od ostalih društvenih nauka”.

Bojanović, Rade: *Psihologija međuljudskih odnosa*, Beograd, Nolit, bez godine izdanja, strana 9.

Društveni odnosi su uslovljeni nivoom razvoja društva, prvenstveno nivoom razvoja proizvodnih snaga. Oni se ne mogu „naručivati” ili proizvoditi po željama ljudi. To posebno važi za proizvodne odnose, koji imaju objektivni karakter i koji čine ekonomsku bazu društva i uslovljavaju druge odnose u društvu. Odnosi među ljudima uslovljeni su odnosima ljudi prema stvarima, jer ljudi i stupaju u međusobne odnose zbog stvari, — bilo da se radi o stambenoj zgradi, proizvodnom sredstvu ili modernom naoružanju.

Osnovni međuljudski odnosi obrazuju se u biološkim i radnim zajednicama ljudi, gde je međuzavisnost individua izuzetno velika i od životne je važnosti za sve aktere. Ili, kako bi rekao Marks, u „proizvodnji života”, koja ima dva aspekta: proizvodnja sredstava za život i proizvodnja ljudi, a ona, opet, ima svoj biološki i društveni aspekt. Osnovni odnosi među ljudima su, dakle, odnosi ljudi u biosocijalnim (porodičnim) i radnim (proizvodnim i neproizvodnim, ali društveno korisnim i istorijski nužnim) zajednicama ljudi, u kojima oni realizuju svoje najbitnije životne motive.⁴

Od najranijih vremena ljudi su shvatili da je uspeh njihove radne delatnosti najneposrednije povezan sa njihovim odnosima u procesu proizvodnje. To svi ljudi uglavnom znaju, ali nije problem samo u tome da se nešto zna. Problem je oduvek bio: kako obezbediti da ljudi u procesu zajedničkog življenja budu maksimalno zadovoljni, da se međusobno poštuju i uvažavaju, da budu srećni i da istovremeno budu maksimalno produktivni, da njihove akcije budu sinhronizovane i da obezbede realizaciju zajedničkog cilja? Takvi ciljevi se, naročito u dužim vremenskim razdobljima i u širim razmerama, u najboljem slučaju aproksimativno ostvaruju. Stepem razvoja društva i zakon društvene podele rada, između ostalog, oduvek su stvarali objektivne uslove formiranja međuljudskih odnosa, a raznolikost ličnih i grupnih interesa činila ih je oduvek dinamičnim i protivrečnim. Oni su uvek gravitirali prema jednom određenom istorijskom modelu, sa dve krajnosti: odnosi saradnje i razumevanja i odnosi sukoba i netolerancije.

Savremene nauke danas su više usmerene na to da taj cilj u procesu zajedničkog življenja i rada bude ostvaren u *što većoj meri*. U meri u kojoj se takav cilj može ostvariti ostvaruju se i ciljevi delatnosti grupa, kolektiva i šire organizacije.

⁴ R. Bojanović u navedenom radu razmatra dva nivoa analize međuljudskih odnosa: *grupe* (porodica, grupa vršnjaka, radna grupa) i *organizacije* (radna organizacija, sportski klub, političke partije). Oba nivoa međuljudskih odnosa određena su „društvenom klimom” i „dominantnim društvenim vrednostima”.

U zapadnim zemljama je nastala radna doktrina *human relations*, koja se bavi svim aspektima međuljudskih odnosa, pre svega u procesu rada.⁵ Ali su se odmah iza toga, i to upravo u tim zemljama, pojavile kritike koncepcije „human relations” zbog njenog preteranog instrumentalizma.⁶ Fridman misli da je Majo pre naglasio značaj radnog kolektiva, a zanemario porodicu, državu i duhovne grupe. „Ako postoji dobro društvo onda ga treba tražiti u radnom kolektivu”, kaže Majo. Fridman smatra da u razvijenim društvima raste broj jedinki koje „težište njihove egzistencije i vlastiti prostor njihove težnje za srećom nalaze... u skupu vanrednih delatnosti”. Međuljudski odnosi, po Majou, postaju lek za sve socijalne bolesti. Neke Majooove pristalice u drugim zemljama su američki privredni prosperitet objašnjavale poboljšanjem međuljudskih odnosa na radu uz pomoć nauke.

Racionalna distribucija radnih uloga je, naravno, pretpostavka funkcionisanja svakog kolektiva. Ona je temelj u okviru kojeg se individue (pojedinci) dovode u različite formalne i (povodom toga nužne) lične i grupne odnose. Formalni (ili radno-službeni) odnosi regulišu se normativnim aktima: zakonima, pravilima i pravilnicima, uredbama itd. Neformalni odnosi, koji se nužno prepliću sa formalnim, čine njihovu nužnu i nezaobilaznu dopunu, a svi zajedno konstituišu specifičnu kolektivnu „klimu” ili „duh” kolektiva.

Ono što može biti sporno u naučnom tretmanu međuljudskih odnosa jeste stepen tolerantnosti različitih subjekata unutar kolektiva (s obzirom na svakodnevne izazove koje donosi život). U činjenici da su grupni i kolektivni život vrednosti po sebi, sporno može biti kada i do koje mere ugroženi pojedinci i grupe unutar šireg kolektiva treba da tolerišu takav status, tj. da li da i dalje budu ugroženi ili da se aktivno odupiru, uključujući i prekidanje odnosa. Razvodi brakova, napuštanje radne organizacije i dezintegracija kolektiva radikalni su načini rešavanja sukoba. Trpljenje je pozitivističko-funkcionalistički način rešavanja konflikta. Konflikt se rešava na taj način što se nezadovoljne osobe ili grupe *mire* sa takvim statusom a opravdavaju ga sopstvenom nemoći i moći drugih. Sporno, dakle, može biti koliko pojedinac ili grupa treba da trpe presiju kolektiva radi „mira u kući”, radi dobrih međuljudskih odnosa. U praksi, interesi pojedinaca i grupa najčešće su motiv i trpljenja i netrpljenja; ljudi trpe ako nemaju izbora ili im je izbor ograničen,

⁵ Smatra se da su se Majo i Retlisberger prvo počeli naučno baviti fenomenologijom međuljudskih odnosa neposredno pred drugi svetski rat.

⁶ Videti o tome, na primer, mišljenje Ž. Fridmana u delu: *Sociologija rata*, prevod, izd. „Veselin Masleša”, Sarajevo, 1972. godine, str. 23—24.

i obratno. Osnovni preduslov manipulacije ljudima je *permanentni atak na njihovu egzistencijalnu sigurnost*. Ukoliko je čovek manje siguran na svom radnom mestu i ukoliko su mu skućene mogućnosti izbora drugog radnog mesta ili zaposlenja utoliko je više spreman da podnosi i ono što obezvređuje njegovo dostojanstvo i samopoštovanje.

S druge strane, prenaplaćavanje međuljudskih odnosa kao cilja za sebe samo je jedna, i to česta, varijanta njihove racionalizacije. Suština tog shvatanja mogla bi se ukratko prikazati na sledeći način: potrebni su nam dobri međuljudski odnosi da bi se mogao bolje izvršiti neki zadatak, a ne zbog toga da bi pojedinci bili u što većoj meri zadovoljni svojim životnim angažovanjem. Oni su nam važni jer se drukčije zadatak ne može izvršiti, a sve drugo je manje značajno. Na toj osnovi najčešće i dolazi do poremećaja dobrih međuljudskih odnosa.

1. Značaj međuljudskih odnosa u vojnom kolektivu

Međuljudski odnosi u vojnom kolektivu imaju znatno naglašeniju ulogu.⁷ Funkcionalna integrisanost pojedinaca u vojnom kolektivu u miru, a naročito u ratu, znatno je veća nego u drugim vrstama kolektiva. Step en fizičke, neposredno radne i ciljne međuzavisnosti pojedinaca višestruko je veća, zapravo ona je u ratnim uslovima najveća i ne može se upoređivati sa bilo kojom drugom životnom situacijom. U ratu su svakog trenutka u pitanju život ili smrt. Pobjeda u pravednom ratu stvara uslove za prosperitet celog društva a poraz teške reperkusije u dužem istorijskom razdoblju, koje se, praktično retko kada ili čak nikad do kraja ne mogu sanirati. U ratu su pojedinci toliko upućeni jedni na druge da se i najsitnija nepažnja plaća životima ljudi, ponekad i nenadoknadivim gubicima. Hronološki, biološki, prostorno, idejno i situaciono združeni pojedinci imaju mnogo konkretnija merila drugarstva i čovečnosti. U takvim uslovima nastaju trajni i neizbrisivi obrasci drugarstva i požrtvovanja koji su neuporedivi i, čak, neshvatljivi za druge uslove. Što je najznačajnije, međuzavisnost i nesebičnost unutar vojnog kolektiva, pod uslovom da se vodi pravedan rat, ima-

⁷ Šire o pojmovnom određenju kolektiva, odnosu grupe i kolektiva, zatim faktorima koji uslovljavaju koheziju kolektiva, te o pojmu i bitnim karakteristikama vojnog kolektiva videti u studiji dr Dragoljuba Arnautovića: *Faktori kohezije brodskih kolektiva u JRM*, izd. Mornaričkog glasnika, Beograd, 1981.

ju svoj autonomni motiv i svoju osnovu. Formalne obaveze postepeno se transformišu u međusobnu ličnu zavisnost i odgovornost, a ona, opet, generira nove moralne obrasce međusobnog uvažavanja i poštovanja.

Vojničko drugarstvo i međusobno razumevanje i saosećanje pojedinaca u ratu postali su paradigma najuzvišenijih ljudskih stremjenja i ideala. Oni imaju i praktičnu i univerzalnu ljudsku sadržinu istovremeno. Međuljudski odnosi iz rata postaju simbol nacije ili društva, koji nadahnjuje brojne generacije ljudi.

Najteža iskušenja, kao što su rat, elementarne nepogode i sl. učvršćuju međusobne odnose pojedinaca i međusobno razumevanje uloga, jer su ljudi, po prirodi, najviše upućeni jedni na druge onda kada im je ugrožena njihova egzistencija. Posledice ovoga su jačanje borbenog morala i borbene sposobnosti jedinice. Uspeši u ratu ujedinijuju ljude, pojedinci su u stanju da lakše pređu preko sitnijih nepravdi i neprincipijelnosti, jer su opasnosti po život uvek prisutne.

Drug Tito je u više navrata ukazivao na značaj dobrih međuljudskih odnosa u vojnom kolektivu. „Pravilnim međuljudskim odnosima, u redovima pripadnika Armije”, kaže drug Tito „ja pridajem poseban značaj. Čovjek je bio i ostaje osnovni faktor naše odbrane, pa zato i odnos prema njemu mora da bude pravilan... Starješine treba sve više da stavljaju vojnike u položaj u kome će dolaziti do izražaja njihove stvaralačke snage, samostalnost i inicijativa — osobine koje su od naročite vrijednosti za svakog pripadnika naše socijalističke Armije.”⁸ Skoro u svim prilikama kada je govorio pripadnicima naše armije i o Armiji Tito je isticao značaj pravilnih međuljudskih odnosa, ali nikad nije smatrao da su oni samo sredstvo, nego i cilj i sredstvo istovremeno.

Dobri međuljudski odnosi nisu poželjni samo u ratu nego i u miru. Međutim, vojni kolektiv se u toku mira ne može borbeno „kaliti” da bi se time učvršćivali međuljudski odnosi. Zajednička mirnodopska iskušenja, međutim, doprinose jačanju ličnih veza i institucionalnih odnosa srazmerno vremenu postojanja vojnog kolektiva i zajedničkog nastojanja svih da kolektivni život učine što prijatnijim i produktivnijim. Za izgradnju čvrstih međuljudskih odnosa u vojnom kolektivu, kako u ratu tako i u miru, ne postoje neki univerzalni obrasci. Njegova snaga i čvrstina izgrađuju se u procesu svakodnevnog zajedničkog življenja — rešavanjem radnih zadataka, razvijanjem osobina i navika kojima se uvažavaju ljudi,

⁸ Tito, Josip Broz: *Vojna djela*, Beograd, VIZ, 4. knjiga, 1972, strana 86.

tj. njihov rad, principijelnost, istinoljubivost i dostojanstvo i tolerisanjem njihovih etničkih, nacionalnih, grupnih ili ličnih osobenosti koje, po pravilu, nisu nikad prepreka čvrstim međuljudskim odnosima, a za pojedince mnogo znače. Time je rečeno ono što je najvišnije o značaju čvrstih međuljudskih odnosa u vojnom kolektivu.

2. *Uslovljenost međuljudskih odnosa veličinom i strukturom vojnog kolektiva*

Međuljudski odnosi u vojnom kolektivu uslovljeni su njegovom strukturom.⁹ Načelno gledano, ukoliko je struktura vojnog kolektiva složenija, utoliko su i međuljudski odnosi složeniji, što ne znači da je stepen međusobnog razumevanja i drugarstva manji. Veličina vojnog kolektiva, takođe, determiniše međuljudske odnose, — ukoliko je vojni kolektiv veći, utoliko su međusobni odnosi složeniji i obratno.

Uzećemo za primer dva odeljenja: streljačko i tenkovsko, kao najmanje borbene jedinice.

Streljačko odeljenje čine komandir odeljenja, nišandžija, pomoćnik nišandžije, snajperista, strelci itd. Struktura streljačkog odeljenja je samo prividno jednolična, tj. jednolična je u odnosu na neka druga borbena odeljenja, a stvarno je složena. U mirnodopskoj ili ratnoj dinamici odnosi u streljačkom odeljenju obrazuju se između svih vojnika ponaosob, između komandira odeljenja i svih vojnika, što znači da je broj relacija unutar odeljenja ravan broju vojnika dignut na kvadrat. Međuljudski odnosi su suma svih pojedinačnih relacija (normativnih i ličnih, primarnih i manje značajnih), koji se razlikuju s obzirom na različite uloge pojedinaca, stepen njihove međuzavisnosti, posebno pri izvršenju nekog borbenog zadatka, kao i ličnih simpatija između pojedinaca. Ipak, u streljačkom odeljenju svaki vojnik je, bar donekle, obučen da zameni svakog drugog vojnika u odeljenju, uključujući i komandira odeljenja. U toku obuke svaki vojnik se obučava ne samo za svoju ulogu u toku borbe nego i za sve druge uloge u odeljenju. Stepenn međuzavisnosti vojnika u streljačkom odeljenju je znatan, pojedinačni neuspeh utiče na uspeh

⁹ Dr D. Arnautović u pomenutom delu raspravlja o faktorima jačanja kohezije vojnog kolektiva i faktorima slabljenja kohezije osnovnih vojnih kolektiva JNA u ratnim uslovima i mere za njihovo neutralisanje. Utisak je da autor meša uzroke koji jačaju koheziju vojnog kolektiva i njihove posledice. „Topla, vedra i optimistička atmosfera” više je posledica nego uzrok, za razliku, na primer, od „jedinstva...” interesa. Praktično, svi su faktori koje navodi autor manje ili više subjektivni.

odeljenja kao celine, ali svaki od njih pojedinačno može da utiče na borbenu situaciju nezavisno od drugih.

U *tenkovskom odeljenju* odnosi su mnogo složeniji. Stepen međuzavisnosti pojedinaca u toku borbe je gotovo totalan, što zavisi od vrste tenka i broja posade. Najvažnija razlika u odnosu na streljačko odeljenje je najveći mogući stepen međusobne prilagodivosti svih pojedinaca koji čine posadu. Dovoljno je da samo jedan član posade zataji, na primer, vozač ili nišandžija na topu i da odeljenje ne može izvršiti zadatak. Raznorodnost njihove specijalizacije uslovljava stepen njihove međuzavisnosti a ona je, opet, određena složenošću borbenog sredstva koje oni koriste. U tenkovskom odeljenju, zahvaljujući intenzivnim radnim obavezama, koje su do savršenstva koordinirane i sinhronizovane, lična međuzavisnost je mnogo veća a međuljudski odnosi imaju nešto drukčiju sadržinu.

Međutim, ako bismo uzeli za primer samo za jedan stepen veću jedinicu, tj. streljački ili tenkovski vod, videli bismo da se međuljudski odnosi multipliciraju i da na većim nivoima komandovanja međuljudski odnosi imaju nešto drukčiji oblik i bogatiji sadržaj. U većoj jedinici uspostavlja se starešinska i vojnička hijerarhija uloga i položaja, zatim, odnosi između manjih kolektiva, službeni i lični odnosi, odnosi između starešina i vojnika čije su uloge u hijerarhiji veoma slične (na primer, odnosi između komandira vodova s obzirom na njihov redosled u četi, komandire odeljenja itd.).

3. *Uslovljenost međuljudskih odnosa vrstom delatnosti*

Odnose unutar manjih borbenih kolektiva, kao što su streljačko odeljenje, tenkovsko odeljenje, posada podmornice ili odnosi između pilota i mehaničara na ratnom avionu najlakše je istraživati. U njima svaki pojedinac u svako doba, naročito u borbi, ima jasno definisan položaj i ulogu. Interakcije između pojedinaca neposredno su vidljive (i njima i drugima), mada se to ne može reći za njihova međusobna osećanja. Međusobni odnos je fizički neposredan, manje je složen, u nekim aspektima do kraja formalizovan (na primer, komande za otvaranje i prekid vatre, pokretanje borbenog sredstva) a u nekim sasvim spontan.

Drugi je slučaj sa vojnim kolektivima, kao što su, na primer, štab korpusa, garnizona ambulanta, vojna biblioteka, kolektiv nastavnika, skladište municije, vojni orkestar ili organizacije udruženog rada i fabrike za proizvodnju municije. Svaki od pomenutih

vojnih kolektiva obavlja specifičnu vrstu vojne delatnosti nužnu za borbenu gotovost armije. Unutar svakog od njih obrazuju se međuljudski odnosi koji su, između ostalog, uslovljeni vrstom delatnosti. Naravno, i u tim vojnim kolektivima postoji formalna podela radnih uloga, negde više negde manje precizna, ali i spontani oblici međusobnog odnosa koji su imanentni određenoj vrsti delatnosti.

Na primer, međuljudski odnosi unutar štaba korpusa najviše liče na međuljudske odnose unutar štaba neke veće vojne jedinice. Radni zadaci obavljaju se po planu načelnika štaba, prema specifičnim ulogama pojedinih članova štaba; rad je delimično kooperativan jer pojedinci često gledaju nacрте rešenja drugih saradnika, kako bi svaki od njih svoj predlog ili akciju prilagodio svim drugim saradnicima i, shodno tome, borbenom zadatku korpusa. Pored posebnih sposobnosti koje treba da imaju članovi štaba korpusa, veoma je važno da svako od njih, uključujući i načelnika štaba, pokazuje smisao za saradnju i kolektivni rad. Bez potpune koordinacije i sinhronizacije rada, najkvalitetniji rad pojedinačno svih članova štaba ne znači ništa.

Kolektiv nastavnika neke vojne škole ima zadatak da vaspitanika osposobi za radne zadatke unutar armije, iz pojedinih nastavnih disciplina. Mada čine jedinstven kolektiv, čiji je „predmet rada” zajednički, praktično isti, iskustvo nam govori da se, ponekad, neki nastavnici jedva poznaju; njihova delatnost je relativno samostalna u odnosu na druge nastavnike, naročito nastavnike drugih grupâ predmeta. Oni su odgovorni za svoj rad i svoj odnos prema vaspitanicima, ali se njihova delatnost retko prepliće sa radom drugih nastavnika. Priroda njihovog radnog zadatka je takva da oni stupaju u odnose sa svojim kolegama, najčešće *posredstvom* vaspitanika, iako postoji više institucija koje ih formalno povezuju: nastavnička veća, konferencije vojnih kolektiva (vaspitanika, vaspitača ili zajedničke), organizacije i konferencije SK, katedre itd. Kooperativnost, koja se posebno traži od članova štaba korpusa, ovde nije potrebna u većem obimu. Samim tim kolektiv nastavnika, nezavisno od ličnih osobina i navika svakog od njih, ne može biti tako homogen jer ne postoji svakodnevna ili česta potreba za obimnijim interakcijama među njima.

Iz prethodnog sledi da su međuljudski odnosi u vojnom kolektivu zavisni od vrste delatnosti na taj način što obavljanje raznih delatnosti u pojedinim vojnim kolektivima *ne pretpostavlja isti stepen* njihove međuzavisnosti.

4. *Uticaj starešine vojnog kolektiva na međuljudske odnose*

Jedan od najznačajnijih činilaca izgrađivanja vojnog kolektiva i dobrih međuljudskih odnosa u njemu jeste starešina (komandant, načelnik, upravnik) vojnog kolektiva. Za ukupno stanje u kolektivu, a to znači i za međuljudske odnose, najviše je odgovoran starešina. On je u poziciji da svakog trenutka stiče uvid u osnovne procese i odnose u kolektivu, da direktno utiče na njih, da ih usmerava, da otklanja uzroke koji remete drugarstvo i poverenje među ljudima, da opominje, kažnjava, podstiče i ohrabruje. Starešina je i član kolektiva i njegovo spoljno oličenje. Kada se obraća kolektivu on je „druga strana”, kada prenosi zadatke više komande on je deo kolektiva; kada mu se predaje raport on se ponaša kao da je „stranac” ili da je „neko vreme” bio van kolektiva; kada sumira rad kolektiva onda upotrebljava termine „mi”, „jesmo”, „nismo”, „možemo”, „treba”, „ne smemo”; kada kolektiv radi — deluje, on je najčešće na distanci od svakog pojedinačno da bi imao uvid u rad svih. Dakle, uloga starešine u kolektivu je empirijski gledano, ambivalentna.

U svakom slučaju starešina je posebno zainteresovan za dobre međuljudske odnose u kolektivu, ako ništa drugo radi uspešnijeg rukovođenja. Njegove intervencije su uvek usmerene na učvršćenje kolektiva, čak i kada, objektivno, imaju suprotan efekat. Starešina postupno izgrađuje svoj stil rada u svim domenima, pa i u ovom. Međutim, iskustvo je pokazalo da priroda ličnosti starešine (uslovno rečeno, priroda) ima značajnu ulogu u njegovom doprinosu učvršćenju međuljudskih odnosa u njegovom kolektivu. Ta se uloga veoma teško uči, ali se nikad do kraja ne može naučiti. To najbolje može da pokaže iskustvo iz NOR-a, kada su se regrutovali kadrovi za rukovođenje jedinicama i gde uspesi pojedinih starešina nisu značajnije bili u vezi s njihovim obrazovanjem. Starešinski autoritet samo je delimično određen njegovim znanjem (obrazovanjem), nešto više zalaganjem a ponajviše njegovom ljudskom prirodom, njegovom sindromnom osobinom da bude voljen među ljudima, čak i kada greši.

Nije sasvim jednostavno oceniti koje su osobine starešine neophodne da bi mogao biti dobar i u kolektivu voljen starešina i da bi pozitivno uticao na međuljudske odnose u kolektivu. Pre bi se mogle navesti osobine starešine koje negativno utiču na učvršćenje vojnog kolektiva. To su, svakako, preterana sitničavost, zloradost,

iživljavanje nad teškoćama potčinjenih, podvajanje kolektiva, sumnjičenje ljudi, emocionalna nezrelost i odsustvo smisla za razumevanje ljudi. Neke od tih osobina i navika mogu delimično da se promene, neke mogu, putem zalaganja i obrazovanja da se neutrališu, ali se narav starešine, kao starešine, najteže menja.

Što se, pak, tiče pozitivnih osobina ličnosti starešine koje pogoduju stvaranju pogodne kolektivne klime i dobrih odnosa, tu se lako možemo prevariti. Neke veoma stroge starešine pozitivno utiču na kolektivni život ljudi, druge opet ne utiču. Starešina može da bude vrlo principijelan, ali da tom svojom osobinom ne doprinosi dobrim međuljudskim odnosima, i obratno, da bude preterano fleksibilan i da i sâm ima sitnije poroke ali ipak da bude „duša” kolektiva, na čiji zov bi svaki član kolektiva bio spreman da se žrtvuje. Ponekad se dešava da starešina koji jedva završi školu ima izuzetno velikog uspeha u rukovođenju jedinicama, i obratno, da starešina sa najvišom ocenom u toku školovanja nije u stanju da svoje individualne sposobnosti stavi u službu kolektiva...

Posebno negativan uticaj na međuljudske odnose u vojnom kolektivu može da ima *lična vlast starešine* nad pojedincima ili delovima kolektiva. Ona nastaje tamo i tada gde starešina počinje da institucionalne odnose transformiše u lične i privatne, kada se formalna vlast nad ljudima pretvara u neformalnu, kada se individualne radne funkcije adaptiraju ličnim (materijalnim i drugim) interesima starešine. Oslanjajući se više na pojedine članove vojnog kolektiva iz ličnih razloga ili osećanja, starešina unosi u kolektiv „seme zla”, čije su posledice uvek negativne, nekad i fatalne. Favorizujući pojedince iz ličnih razloga, starešina postaje nosilac dezintegracije kolektiva, a vidljivi znaci su pojave udvaranja, „špijuniranja”, ogovaranja i sumnjičenja. U takvim uslovima redovno dolazi do kolektivne moralne hipokrizije, gde se najbolje snalaze pojedinci skloni poltronisanju, udvaranju i ogovaranju, a najmanje dolaze do izražaja stvarni kvaliteti pojedinaca. Počinje se sa pateralističkim odnosom prema potčinjenom.¹⁰ Protivusluge su: posebno „razumevanje” onih koji obavljaju usluge, opraštanje sitnijih „grehova”, češće simbolične nagrade, davanje lakših zadataka i privilegije u vezi sa odsustvom, nagrađivanjem i napredovanjem u službi.

¹⁰ Na primer, nametljivim sugerisanjem kako da uredi svoj lični život, kako da se odnosi prema bračnom drugu itd. Zatim, angažovanjem vojnika za čišćenje odeli starešinama posle vežbi, kupovini karata za sportske priredbe, kulturne manifestacije i za putovanja, pomoć starešinama prilikom preseľjavanja u novi stan, radi pranja automobila, nabavke zimmice i pomoć starešinama oko obolelih članova porodice itd.

Za sada se može više govoriti o posledicama lične vlasti u komandnom odnosu nego o njenoj rasprostranjenosti. Ovo je samo pokušaj da se, eventualno, identifikuje njeno prisustvo. Istraživanjem bi se moglo preciznije utvrditi njeno prisustvo i njen intenzitet, kao i njena najčešća lokacija u vojnoj organizaciji.

Drugi oblik ostvarivanja (tj. sankcionisanja) lične vlasti jeste maltretiranje potčinjenih pod izgovorom revnosti normama vojničkog života.

5. Uticaj ličnog sastava kolektiva na međuljudske odnose

Iskustvo je bezbroj puta pokazalo da je „lako biti dobar roditelj ako je dete dobro“, ili preneseno na teren međuljudskih odnosa u vojnom kolektivu, lako je imati dobre međuljudske odnose ako je lični sastav kolektiva takav da se on sâm spontano, na najbolji način konstituiše. Tamo gde je starešina u situaciji da bira članove svoga kolektiva, odnosno da su članovi kolektiva izabrani po osnovama njihove ljudske podobnosti i lične motivacije za određene delatnosti (na primer, izbor vojnika za Granične jedinice, gardu, kurs desetera, rukovanje psima itd.) problem međuljudskih odnosa retko kada se ozbiljnije postavlja. U toku NOR-a međuljudski odnosi su, po pravilu, bili posebno dobri u proleterskim jedinicama, jer su većinu činili članovi Komunističke partije i SKOJ-a. Ako bi se i javio neki problem o tom pitanju on je bio bezazlen za jedinstvo kolektiva. Ideološko-politička pripadnost, jedinstven sistem vrednosti i svest o jedinstvu njihovih interesa uticala je na stvaranje specifičnog revolucionarnog asketizma, velike strogosti prema sebi i spremnosti da se za klasne ideale dâ i život.

U jedinicama u kojima, u odnosu na druge jedinice ima znatno više vojnika koji su pre dolaska u jedinicu kažnjavani zbog kriminala, zatim narkomana, sklonih poroku i onih kod kojih se u svim prilikama manifestuje egoizam, teško je stvarati dobre međuljudske odnose. To je i razumljivo, s obzirom na njihove ranije formirane navike. Isto tako, teško je stvarati dobru kolektivnu klimu u onim kolektivima gde preovlađuju ekscentrici, pseudometnici, razmažene ličnosti, nedovoljno ili neadekvatno formirane, koje u kolektivu žele da budu nonkonformisti.

Međutim, i kolektiv je, sam po sebi, činilac menjanja ličnosti i razvijanja pozitivnih ljudskih navika. Ne postoje Lombrozovi tipovi ličnosti, svaka ličnost može pozitivno da se menja i da ima

neke predispozicije za ljudsku afirmaciju. Sa tog stanovišta gledano vojni kolektivi su pogodni socijalni ambijenti u kojima se ličnost brže pozitivno menja nego u drugim sredinama. U njemu je kolektivna presija na pojedinca intenzivna i pozitivno usmerena; pojedinac živi u ambijentu koji ni fizički ni normativno ni duhovno pojedinca ne ostavlja na miru, naročito ako se kod njega projektuju navike koje kolektiv ne može da prihvati. Osobine koje pojedinac stekne u vojnom kolektivu najčešće imaju pozitivan predznak u njihovom društvenom životu van vojske.

6. Uticaj pozitivnih normi na međuljudske odnose u vojnom kolektivu

Pozitivne norme (zakoni, pravila, operativna naređenja, dnevne zapovesti) imaju posebnu ulogu u konstituisanju vojnog kolektiva i formiranju međuljudskih odnosa.

Na osnovu pozitivnih normi formira se vojni kolektiv. Bilo da se radi o odeljenju, vođu, četi ili vojnoj ustanovi, vojni kolektiv se formira putem naređenja — ukaza, na propisan način. Zatim, propisima se regulišu obaveze svih subjekata vojnog kolektiva u svim situacijama, a između ostalog i odnosi prema drugim članovima kolektiva, starijim, mlađim i sebi ravnim. Najzad, propisima su predviđene i sankcije za one koji ih ne poštuju.

Pozitivne norme koje uređuju odnose subjekata u vojnoj organizaciji su, u stvari, sasvim konkretizovane i uloji vojne organizacije prilagođene moralne norme samoupravnog socijalističkog društva i „produžene” do pojedinosti kojima se obavezuju svi njeni akteri.

Preciziranje prava i dužnosti svih pripadnika JNA ili oružanih snaga ima svoj *raison d'être* u činjenici da svaka naoko sitnija proizvoljnost u primeni norme može imati katastrofalne posledice. Zbog toga je precizno regulisanje svega što se može regulisati upravo brana protiv samovolje i proizvoljnosti. Takve norme štite ne samo opšti interes nego i interes svih pripadnika Armije koji bi, u nedostatku preciznih normi, mogao biti oštećen.

Preterano normiranje odnosa u vojnoj organizaciji oduvek je bila privlačna tema za moralizatorske meditacije, duhovne šale i aluzije. Ponekad se, naročito van oružanih snaga, ne shvataju pozitivni efekti tih normi, posebno u izgrađivanju pozitivnih ljudskih navika i smisla za saradnju u okviru kolektiva, kao i u socijalizaciji ličnosti. Upravo, takve norme omogućavaju ličnosti da brzo shvati

svoj položaj, ulogu i način ponašanja u raznim situacijama, da se oslobađa raznih iluzija o životu uopšte, posebno o sopstvenim nerealnim aspiracijama. Najveći broj mladih ljudi, koji dolaze na odsluženje vojnog roka, tek tada počinje da živi „po zakonu”, u pravom smislu reči.

Mišljenje da se na pozitivne norme najviše oslanja starešina koji nije u stanju da drugim sredstvima utiče na pojedinca, starešina koji nema dovoljno autoriteta i poverenja u sebe i druge itd., ne samo da je štetno nego i moralno dubiozno. Zaboravlja se da svaki starešina i pripadnik JNA mora da primenjuje propisane norme. One orijentišu, bliže usmeravaju i pomažu mu, pogotovo kada se radi o bitnim pitanjima kolektiva. Time se inicijativa ne potcenjuje nego samo „smešta” u kontekst koji joj služi kao oslonac. Norme su najčešće formulisane na način koji podstiče inicijativu i ličnu kreativnost. Naravno, starešina treba da uvek ima u vidu „duh zakona”, norme, jer primena jedne iste norme ili sankcije na različite ljude ne daje isti efekat niti može doprinositi učvršćenju međuljudskih odnosa.

Cilj ovih napomena je da se shvati uloga normativne sfere u izgradnji vojnog kolektiva. U praksi, problemi u međuljudskim odnosima u vojnom kolektivu najčešće i nastaju zbog „napuštanja formalizma”, oslanjanja na „logiku” i „zdravu pamet”. To je siguran znak da i sa međuljudskim odnosima nešto nije u redu, da se institucionalna vlast nad ljudima pretvara u ličnu vlast i da se međuljudski odnosi transformišu u pojedinačne lične odnose — u odnose neformalnih grupa. Drugo je, naravno, pitanje rigidnosti u primeni pozitivnih normi i svođenje celokupnog kolektivnog života na — život normi. Reč je o služenju normama kao objektiviziranim merilima ponašanja i njihovoj funkciji u razvijanju humanih međuljudskih odnosa u vojnom kolektivu.

7. Uloga OOSK i organizacija SSOJ u razvijanju međuljudskih odnosa u vojnom kolektivu

Bataljon-divizion osnovna je jedinica u kojoj se formiraju osnovna organizacija Saveza komunista i osnovna organizacija Saveza socijalističke omladine Jugoslavije. Formiraju se u komandama i ustanovama i u manjim kolektivima, na bazi njihove organske povezanosti i drugih podobnosti.

Cilj aktivnosti osnovne organizacije Saveza komunista u vojnom kolektivu jeste da širi idejni i politički smisao i značaj delatnosti

pojedina i kolektiva kao celine, da članovi Saveza komunista, kao nosioci idejno-političke aktivnosti, svojim svesnim odnosom prema zadacima jedinice, podstiču druge na aktivnost, da ličnim primerom prednjače u svim procesima i da praktično dovode u sklad svakodnevne radne zadatke sa ciljevima jugoslovenskog društva. Na toj osnovi osnovne organizacije valorizuju aktivnosti pojedinaca i kolektiva, njihovu spremnost i svakodnevnu svesnu angažovanost na zadacima kolektiva i bori se za što bolje međuljudske odnose, zasnovane na drugarstvu, međusobnom uvažavanju i razumevanju.

Time je u znatnoj meri određena uloga i drugih subjekata političkog procesa, a pre svega Saveza socijalističke omladine Jugoslavije, u razvijanju dobrih međuljudskih odnosa u vojnim kolektivima JNA.

Rad osnovne organizacije Saveza komunista, kao i osnovne organizacije Saveza socijalističke omladine Jugoslavije (ako je formirana u vojnom kolektivu) i stanje međuljudskih odnosa u vojnom kolektivu uvek su u skladu. Ako osnovni subjekti političke aktivnosti, kao relativno samostalni činioi kolektiva, dobro rade onda su, po pravilu, dobri i međuljudski odnosi, i obratno, ako je rad pomenutih subjekata slab onda su i odnosi u kolektivu loši. Jedno se može dokazivati drugim i u jednom i u drugom slučaju; jedno drugom može da bude uzrok i posledica.

Rad komunista na razvijanju dobrih međuljudskih odnosa u vojnim kolektivima ima dugu tradiciju u našoj armiji. Još od prvih dana ustanka i revolucije 1941. godine, svojim ličnim primerom (požrtvovanjem, zalaganjem, nesebičnošću i ljudskim odnosom prema drugovima u kolektivu) komunisti su ostavljali snažaj uticaj na ostale borce. Oni su bili vodeća snaga revolucije u svemu, pa i u stvaranju jedne nove revolucionarne etike, koju je od početka prihvatala većina boraca. Na sastancima ćelija i komiteta Partije podvrgavani su oštroj kritici svi komunisti koji su svojim nepažljivim odnosom unosili nemir u kolektiv. Takvoj kritici bili su podvrgavani svi koji su se ponašali bahato, čak i visoki vojni i politički rukovodioci. Takva revolucionarna etika doprinela je bezgraničnom poverenju boraca i starešina u politiku Komunističke partije, ciljeve borbe i revolucije.

Prirodno je očekivati da međuljudski odnosi u vojnom kolektivu danas nose pečat NOR-a i revolucije, da budu njihov produkt u novim uslovima.

8. Uloga političkog rada u izgradnji čvrstih međuljudskih odnosa u vojnom kolektivu

Ako politički rad u JNA odredimo kao proces intenzivnog, sistematskog i precizno usmerenog idejno-političkog osposobljavanja i praktičnog pripremanja pripadnika JNA za političke akcije i radne zadatke (funkcije), koji proizlaze iz uloge JNA u samoupravnom socijalističkom društvu i specifične uloge njenih pojedinih delova i organa, onda je jedna od veoma značajnih funkcija političkog rada izgrađivanje što boljih međuljudskih odnosa u vojnom kolektivu. To je moguće jer su vojni kolektivi svestrano povezani i integrisani pa se politički rad može sprovoditi u svim situacijama, na časovima nastave, na časovima slobodnih aktivnosti, na odmoru, vežbi, u toku kretanja (prevoženja) itd. Politički rad se uvek može tematski povezati sa svim problemima jedinice — ustanove, pa i sa međuljudskim odnosima u kolektivu.

Osnovni nosioci političkog rada u JNA su starešine, a sprovođenje programa političkog obrazovanja i vaspitanja samo je jedna strana političkog rada. U stvari, pravi politički rad je *svakodnevni* odnos starešina prema vojnicima, saradnicima, pretpostavljenim, zadacima jedinice, društvenim ciljevima i vrednostima. Starešinska funkcija implicira upravljanje ljudima i stvarima, generisanje određenih aktivnosti, od kojih svaka ponaosob ima politički sindrom. Pri tome, svaka starešinska funkcija nije u *istoj meri* politička. U principu, svaka viša funkcija istovremeno je i politička, ne samo zbog toga što tangira veći broj ljudi i veća materijalna sredstva nego i zbog društveno-političkih implikacija koje može proizvesti.

Na primer, komandir odeljenja nije samo najistaknutiji pojedinac nego i vojnik — starešina koji u svakom pogledu *odgovara za druge ljude*, usmerava njihove delatnosti, koordinira akcije, stara se o njihovom zdravlju, ishrani, odmoru, opterećenju, raspoloženju i idejno-političkom usmerenju. Njegova funkcija nije samo stručna nego i opšteljudska — a čim je opšteljudska onda je i politička. Njegov odnos prema svakom pojedincu nije samo tehnička primena propisa nego i konkretna primena opšteusvojenih idejnih i vrednosnih kriterija koje utvrđuje društvo. Ako bi komandir odeljenja *mehanički primenjivao* pravila i propise u odnosu sa ljudima onda bi on bio apolitičan, *izvor vrednosti bio bi van njega*.

Ako je funkcija komandira odeljenja *pretežno* političke prirode onda se to u još većoj meri može reći za funkciju komandira čete, komandanta bataljona, brigade... U svim slučajevima reč je o funkciji rukovođenja ljudima radi realizacije određenih ciljeva u okviru

Armije i društva, s tim što su implikacije tih funkcija mnogo šire, bilo da su pozitivne ili negativne.

Cilj ilustracije bio je da se analitičkim putem pokaže (i dokaže) da je *odnos komandira odelenja prema vojnicima prevashodno politički odnos*, i to ne samo zbog obima funkcije (koji, praktično, nije veliki) nego i zbog širih političkih implikacija njegovih postupaka u jedinici, užoj ili široj društvenoj sredini. U svakoj grešci starešine sadržaj je njen politički sindrom, a on, opet, ima i najveću specifičnu težinu.

9. Uloga tradicije u razvijanju međuljudskih odnosa

Kao akumulirano i kondenzovano istorijsko nasleđe jednog društva koje je, na različite načine, neposredno prisutno u svakodnevnom životu ljudi, tradicija predstavlja onu fleksibilnu osnovu na koju se, formalno, uz neznatne korekcije i „istorijske rekonstrukcije”, može osloniti više ideologijâ i vojno-političkih doktrina. Jedan od najvažnijih elemenata društvene tradicije, naročito u nekim zemljama, jeste vojna tradicija. Ona znatno više utiče na ugled vojne profesije, na odnos društva prema armiji, na osećanje „vojničke časti” u širim slojevima društva i na konkretnu spremnost društva za vođenje rata.

Bogata vojna tradicija ima magičnu moć na sve generacije ljudi, a proteže se i na međuljudske odnose u vojnom kolektivu, uglavnom posredno. Njeno dejstvo se ogleda u identifikaciji pojedinaca sa ratnicima iz prošlosti, i to po onim pitanjima po kojima su oni bili oličenje svoje generacije i epohe: po hrabrosti, nesebičnosti, odvažnosti, osećajnosti za potrebe i probleme svojih saboraca. Time ličnosti unutar kolektiva, rukovodeći se uzornim primerima iz prošlosti, proširuju osnovu zajedničkih vrednosti i izgrađuju jedinstvene kriterije za moralno vrednovanje svakodnevnih postupaka. Poseban značaj za razvoj međuljudskih odnosa u našoj armiji treba da ima tradicija ratne jedinice koju nastavlja sadašnja jedinica, kao i ukupna posleratna tradicija ratnih jedinica. Nedostaju nam istraživanja koja bi nam omogućila konkretniji zaključak o tome kolika je vrednost ovog činioca u posleratnom razvoju naše armije i da li se ona menja (i u kom smeru) prema generacijskim kontingentima vojnika. Naravno, sama po sebi tradicija ima svoj efekat samo u okviru totaliteta vojno-političke zbilje. Njen uticaj na međuljudske odnose posredovan je mnoštvom konkretnih činilaca.

10. *Uspesi jedinice u borbi (u izvršenju zadatka u miru) kao činilac jačanja međuljudskih odnosa*

Uspeh ili neuspeh u borbenim dejstvima, pa čak i u izvršavanju mirnodopskih zadataka, kao što su: vežbe, gađanja, sportska takmičenja, ima direktnog uticaja na konkretno stanje međuljudskih odnosa, bilo na njihovo jačanje (ako se postižu uspesi) bilo slabljenje (ako se trpe neuspesi). Naravno, uspeh ili neuspeh mogu biti posledica optimalne ili nepovoljne konstitucije kolektiva, nedostatka iskustva ili obima i složenosti zadatka. Pri oceni uticaja uspeha ili neuspeha na međuljudske odnose u vojnom kolektivu važno je oceniti obim i složenost zadatka. Postizanje neočekivanih i većih uspeha udvostručuje unutrašnju snagu i moral kolektiva. U takvoj situaciji kolektiv počinje da se rukovodi svojom sopstvenom tradicijom. Moralno jedinstvo vojnog kolektiva ima za pretpostavku minimum početnog međusobnog razumevanja individua, koje se, uspesima jedinice, postupno uvećava.

Međutim, i neuspesi jedinice, pod određenim uslovima, mogu da postanu dodatni motiv za učvršćenje međuljudskih odnosa i osnova za naknadni uspeh. Privremeni neuspesi i veći gubici naših jedinica u toku NOR-a u borbi sa nadmoćnijim neprijateljem, pogibija proslavljenih komandanata ratnih jedinica, herojsko žrtvovanje pojedinaca i jedinica itd. pretvarali su se u izvore novih nadahnuća i jačali su gnev i mržnju boraca i stanovništva prema neprijatelju.

11. *Uticaj opštedruštvenih činilaca na međuljudske odnose u vojnom kolektivu*

Karakter rata, karakter društveno-političkog sistema, društveno-politička situacija u zemlji, razni situacioni činioci itd. imaju manjeg ili većeg uticaja na međuljudske odnose, zavisno od stepena njihove aktuelnosti u datom trenutku. Međutim njihov je efekat posredovan, mnoštvom međučlanova preko kojih se transformiše njihova snaga, koja može da nadkriljuje sve druge generatore društvenog života i da time utiče na međuljudske odnose u vojnim kolektivima Armije. Ti činioci mogu uticati na razne načine, na primer: kad karakter rata nije dovoljno proziran ili se menja u toku trajanja rata; kada društveno-politički sistem odnosa nije dovoljno „čist” nego u sebi sadrži „fosile” starih odnosa različite istorijske „dubine”

ili kada se, u praksi, deformiše, zadržavajući ustanovljenu organizacionu strukturu; kada je situacija u pojedinim krajevima zemlje dobra, a u drugim loša i, u vezi s tim, slabljenje borbenog morala i radnog raspoloženja onih pojedinaca koji potiču iz krajeva koji su izloženi težim vojno-političkim iskušenjima; kada je eventualni agresor više naklonjen pojedinim nacionalnim i etničkim zajednicama i, s tim u vezi, idejna i politička diferencijacija u vojnom kolektivu na osnovu podvajanja jugoslovenskih naroda od strane agresora, na osnovu razlike u patriotskim osećanjima kod pojedinih pripadnika kolektiva, bilo zbog njihovog različitog odnosa prema kulturno-istorijskom nasleđu jugoslovenskih naroda, bilo zbog prevage lokal-patriotskih osećanja. Snagu ovih činilaca veoma je teško konkretno izračunavati. Njihov uticaj na moralno jedinstvo vojnog kolektiva i međuljudske odnose ostvaruje se jačanjem ili slabljenjem odbrambene sposobnosti jugoslovenskog društva u celini. To znači da ovi činioци mogu da budu odlučujući, i to svaki pojedinačno, a naročito svi zajedno, na međuljudske odnose u vojnim kolektivima, ali različiti su izvori moralnog i idejnog (ne)jedinštva van kolektiva, tj. niti ih kolektiv generira niti ih može poništiti. U najboljem slučaju može ih, donekle, ublažiti.

„Favorizovanje” pojedinih naših naroda ili etničkih zajednica od strane okupatora u toku NOR-a nije imalo očekivane efekte za okupatora, jer su se svi naši narodi, uključujući i „favorizovane”, objektivno našli u istom položaju — pred uništenjem, i jer je KPJ znala da stvori jedinstvenu platformu oslobodilačke borbe prihvatljivu za sve naše narode. Reč je o principu ili očekivanom uticaju, a ne o našem konkretnom istorijskom iskustvu.

12. Vojnostručno obrazovanje kao činilac jačanja međuljudskih odnosa u vojnom kolektivu

Vojnostručno obrazovanje (obuka) realizuje se precizno ustanovljenim programom rada svih članova kolektiva. Njime se individue dovode u uslove koji su, bar u nečemu, slični ratnim uslovima, vežbaju se za uloge koje su konkretno određene, uključujući vežbanje u pomoći drugu u borbi (vatrom, zaštitom, previjanjem u slučaju ranjavanja, izvlačenjem iz borbe, preuzimanjem njegove uloge i sl.). Borbena obuka vojnika u toku mira je, istovremeno, njihova obuka u konkretnom iskazivanju drugarstva i nesebičnosti u teškoćama

koje donosi vojnički život, zatim u navikavanju na dati vojni kolektiv i u razvijanju kolektivnih osećanja, najpre prema prijatelju i neprijatelju, a zatim i prema drugim značajnim činionicima stvarnosti.

Vojnostručna obuka predstavlja *osnovni medij formiranja i razvijanja međuljudskih odnosa u vojnom kolektivu*. Ona čini skelet na koji se naslanja svaka druga aktivnost u jedinici, uključujući i slobodno vreme pojedinaca. U ovom kontekstu obuka se samo evidentira kao ključni činilac, mada bi se međuljudski odnosi u vojnom kolektivu mogli istraživati samo sa stanovišta vojnostručnog obučavanja.

13. *Mogući pristupi istraživanju međuljudskih odnosa u Jugoslovenskoj narodnoj armiji*

U našoj koncepciji opštenarodne odbrane mesto i uloga čoveka posebno su apostrofirani. Koncepcija opštenarodne odbrane jedino i ima smisla ako se temelji na odlučujućoj ulozi ljudskog faktora i na idejno-političkom jedinstvu onih koji ga sačinjavaju. Pravilni međuljudski odnosi u vojnom kolektivu ne mogu se graditi njihovim prethodnim „smišljanjem” izvan konkretnog kolektiva, izvan svakodnevni konkretnih situacija u kojima se odvija vojnički život. Njihova apstraktna modulacija i naknadna inauguracija, njihovo „naseljavanje” u ambijent vojničkog života prema projekcijama koje ne sadrže celinu realnih činilaca koji su ranije pomenuti, može da stvori privid o njihovoj naučnoj artikulaciji. Međuljudski odnosi u kolektivu ne mogu se pozitivno usmeravati samo lepim predavanjima, sladunjavim meditacijama i prigodnim alegorijama. Oni se mogu razvijati jedino pravovremenim rešavanjem konkretnih problema koji tište ljude, stvaraju napetosti i trvenje, koji iritiraju, provociraju i vređaju dostojanstvo pojedinaca, grupe ljudi ili celog kolektiva. Njihovu osnovu čine vladajuće društvene vrednosti, u konkretnom slučaju, proleterski moral i kulturnoistorijsko nasleđe jugoslovenskih naroda, ali bez elemenata svesti i različitih atavizama koji protivreče ciljevima društva.

Međuljudski odnosi u kolektivu ne mogu se menjati a da se ne menja stvarnost koja ih kao takve proizvodi — ljudi, ambijent, vrsta, tempo i ritam delatnosti, funkcije pojedinaca i grupa... Oni se ne mogu ni poboljšavati ni pogoršavati a da ostane sve kao što je ranije bilo. Oni se narušavaju složenom dinamikom kolektivnog života u slučajevima u kojima preovladava stihija, a popravljaju dovođenjem svih činilaca kolektiva u novi (bolji, funkcionalniji) odnos. Iluzorno je verovati da se odnosi u kolektivu mogu poboljšavati *bez promena*

elemenata koji ga čine, ako ništa drugo onda redefinisanjem uloga pojedinaca u njemu. Loši međuljudski odnosi, kao što smo videli, rezultat su disfunkcije pojedinačnih uloga u kolektivu i kolapsa funkcionalne integracije.

Pored činilaca koji uslovljavaju međuljudske odnose u vojnom kolektivu, naučni pristup njihovom istraživanju implicira konkretniju analizu osnovnih subjekata koji ga sačinjavaju, po kategorijama i formalnim obeležjima.

Pri istraživanju međuljudskih odnosa u vojnim kolektivima JNA neophodno je imati u vidu, pre svega, njihovo *suštinsko obeležje*: da se radi o međuljudskim odnosima koji imaju za osnovu samoupravno socijalističko društvo i da, prema tome, nose njihov pečat. Njihovu suštinsku stranu valorizuju organizacije i rukovodstva Saveza komunista u JNA i u društvu, a u njihovoj valorizaciji učestvuje i starešina jedinice — ustanove kao član Saveza komunista. Prilikom obavljanja svoje delatnosti on mora imati u vidu merila i standarde SKJ, konkretizovane delatnošću osnovne organizacije Saveza komunista u JNA.

Međuljudske odnose u pojedinim vojnim (mikro ili makro) kolektivima moguće je istraživati na razne načine, tj. pomoću različitih naučnih metoda, zavisno od veličine kolektiva i konkretnih problema koji tangiraju međuljudske odnose. Naučno istraživanje, međutim, retko se kada vrši samo u jednom kolektivu, i to na osnovu konkretnih potreba tog kolektiva.

Nauku interesuje pojedinačno samo ukoliko može poslužiti kao ilustracija neke pravilnosti ili konstantnog odnosa. Istraživanje u jednom kolektivu ne može imati veći značaj za ocenu stanja u JNA niti može biti vidljiviji doprinos nauci, ali može biti od koristi za predistraživanja ili postavljanje valjanih hipoteza i za baždarenje instrumenata. Ono se ne isplati, između ostalog, jer su u mikrokolektivu najčešće vidljivi i problemi i njihovi uzroci. Ali, problemi koji nastaju u međuljudskim odnosima u nekom kolektivu nisu nikad, ili bar nisu najčešće, posledica uzroka koji su imanentni samo tom kolektivu. Uzroci su najčešće dublji, oni su dati u latentnom ili eruptivnom obliku i u drugim kolektivima slične organizacione strukture u JNA ili su jednostavno dati za celu JNA.¹¹ Na primer, maltreti-

¹¹ U intervjuu datom 2. oktobra 1985. godine listu „Narodna armija“, savezni sekretar za narodnu odbranu, admiral flote Branko Mamula, o značaju međuljudskih odnosa i poštovanja čoveka u JNA između ostalog, kaže:

„Čovek je osnovni nosilac svakog progressa, pa dakako, ključni činilac naše odbrane. Čovek je u samom središtu naše vojne doktrine, on osmišljava odbrambenu koncepciju, on svojim aktivnim djelovanjem osigurava njezino efikasno oživotvorenje. Bez idejno-politički svjesnog, moralno čvrstog i struč-

ranje potčinjenih (vojnika) može da bude retkost, ali je bliže istini pretpostavka da takvu pojavu omogućava neka objektivna ili normativna okolnost koja ima širu „radijaciju”. Isto tako, zloupotreba položaja, koja narušava međuljudske odnose u kolektivu pre indicira na pravnonormativne pukotine i neaktivnost osnovne organizacije i organa Saveza komunista nego što je sama sebi uzrok ili posledica. Sve druge slabosti koje utiču na međuljudske odnose u kolektivu, kao što su: karijerizam, nehuman odnos prema potčinjenima, nepravilnosti u dodeli stanova, favorizovanje pojedinaca u napredovanju, lična vlast, „nameštanje” službene ocene, problemi na međunarodnoj osnovi itd. imaju neke zajedničke imenitelje za celu JNA. Pored toga, jedna sasvim konkretna slabost utiče na pojavu drugačijih problema u međuljudskim odnosima. Problemi koji nastaju u međuljudskim odnosima međusobno se pothranjuju, sa tendencijom da svi i dalje rastu.

Dakle, naučno istraživanje međuljudskih odnosa u vojnom kolektivu implicira istraživanje međuljudskih odnosa na nivou cele JNA, na reprezentativnom uzorku, jer se može osnovano pretpostaviti da su *problemi u tom domenu slični, da im je intenzitet takođe sličan* i da, prema tome, otkrivanje njihovih uzroka omogućava preduzimanje efikasnih mera u celoj JNA.

Da bismo, međutim, mogli naučno istraživati međuljudske odnose u JNA kao makrokolektivu neophodno je sprovesti ne jedno istraživanje, nego *sistem istraživanja*, od kojih bi neka bila *longitudinalna* a neka *jednokratna*.

Međuljudske odnose u JNA moguće je istraživati na dva načina: 1) studijom onih pojava ili agregata ukupnog vojnog ambijenta koji čine širu objektivnu osnovu nastanka međuljudskih odnosa; 2) istraži-

no dobro obučenog čovjeka, bez te glavne karike, naš odbrambeni sistem ne bi bio to što jeste čak i kad bismo imali veoma mnogo vrhunske ratne tehnike.

Cijeli školski sistem i sistem vaspitanja i obrazovanja u našoj armiji, svi naši normativni i drugi dokumenti zasnovani su upravo na postavci da je čovjek bio i ostao osnovni činilac naše odbrambene snage. To načelo se u cjelokupnom poratnom razvoju naših oružanih snaga dosljedno primenjuje u praksi. Međutim i danas, na žalost se događa da se ono ponegdje iznevjerava na razne načine, pri čemu su najgori oni ekscesi u kojima se vrijeđa čovjekovo dostojanstvo.

Razlozi su mnogi, najčešće subjektivne prirode, počevši od nerada, predrasuda i zabluda do neznanja i nedostataka profesionalne, odbrambene i opće kulture. ...Zapostavljala su se i saznanja i metodička strana vaspitanja; zapostavljao se složeni odnos između potčinjenog i pretpostavljenog i ponekad se svodio samo na granice vojne subordinacije. A ako se iz tog odnosa izluče humanizam i drugarstvo, onda ostaje gola ljuštura koja ne odgovara duboko humanom karakteru naše armije, ne odgovara koncepciji opće narodne odbrane i društvene samozaštite.”

vanjem relacija koje suodređuju proces konstituisanja međuljudskih odnosa ili je njihova uslovljenost uzajamna.

U prvom slučaju radi se o svestranoj analizi temeljnih činilaca koji samo jednim svojim delom determinišu kompleks međuljudskih odnosa u kolektivu. U drugom slučaju utvrđuje se konstantan stepen zavisnosti međuljudskih odnosa, na jednoj strani, i konkretnih elemenata sa kojima su u direktnoj vezi, na drugoj strani.

U konkretnom slučaju moguće je primeniti oba načina istraživanja, i to paralelno, i analizu širih pretpostavki međuljudskih odnosa u JNA i utvrđivanje zavisnosti međuljudskih odnosa od pojedinačnih elemenata stvarnosti. Istraživanje širih spletova društvenih i vojno-političkih okolnosti, koje čine njihovu osnovu i empirijsko istraživanje posebnih relacija koje su njihov konkretan izraz, međusobno se pretpostavljaju.

Prema našem mišljenju sledeća pitanja (probleme) trebalo bi teorijsko-analitički i empirijski istraživati, kako bi se u svakom trenutku moglo znati ono što je toliko značajno, a ne može se neposredno, objektivno i nepristrasno saznati, tj. realno stanje međuljudskih odnosa u JNA, njihovu objektivnu utemeljenost, situacionu ambivalentnost, odnosno probleme koji se javljaju u tom domenu, i tendencije koje nisu dovoljno vidljive, ali im se konture počinju postupno projektovati u obliku svakodnevnih odstupanja od željenog (i očekivanog) trenda.

Prvu grupu čine pitanja (problemi) koji bi se mogli istraživati u obliku analitičkih studija.

1) Socioekonomski, političko-pravni i psihološki položaj (status) starešina JNA (mladih oficira, oficira i vojnih službenika muškog i ženskog pola): regrutovanje, školovanje, službovanje, napredovanje, nagrađivanje, ocenjivanje i penzionisanje starešina; pravna sigurnost starešina (najčešća područja narušavanja prava starešina, pravna ograničenja u privatnom životu); mogućnost ispoljavanja inicijative na radnom mestu (s obzirom na položaj i vrstu delatnosti), mogućnost zadovoljavanja profesionalnih aspiracija, mogućnosti uticaja na sistem normi koje regulišu položaj i ulogu starešine u JNA i građanstvu; uticaj odnosa subordinacije na povećanu radnu napetost, razdražljivost i emocionalnu labilnost; najčešći problemi u međuljudskim odnosima čiji su akteri starešine.

2) Karakteristike savremene vojničke populacije, (njen uzrast, prethodne radne navike, mogućnost inicijative i sposobnost za preduzimanje odgovornosti, psihosocijalni senzibilitet, logička, moralna i idejno-politička zrelost, stepen adaptabilnosti u vojnom kolektivu

i vremenske mogućnosti menjanja određenih navika) sve s obzirom na različita obeležja vojnika.

3) Građanska lica na službi u JNA: radne uloge, vrste položaja u vojnoj organizaciji, starosna, polna i obrazovna struktura, mogućnost napredovanja u službi, način nagrađivanja i mogućnost zadovoljavanja profesionalnih i ličnih aspiracija.

4) Uticaj partijskog i političkog rada na međuljudske odnose: koliko partijski i politički rad doprinose boljim međuljudskim odnosima, a koliko i kada mogu da postanu faktor njihovog narušavanja, da li i koliko partijski i politički radnici arbitriraju u sferi međuljudskih odnosa?

5) Uticaj savremenog naoružanja i ratne tehnike na međuljudske odnose u vojnom kolektivu: intenzitet, smer i mogućnost predviđanja tog uticaja na dužoj stazi. Uticaj specifične organizacije fizičkog prostora na međuljudske odnose u JNA.

6) Uticaj šire društvene sredine na međuljudske odnose u JNA: osnovni činioci koji utiču (pozitivno i negativno) na međuljudske odnose u JNA, međunacionalni odnosi, funkcionisanje političkog sistema, privredna situacija, tendencije u sferi kulture, međunarodna situacija, sredstva javnog informisanja, status i ugled vojnog poziva.

7) Uticaj neformalnih grupa (različitog obima i strukture) na međuljudske odnose u vojnim kolektivima: osnova nastanka, područja uticaja, snaga uticaja, odnos prema formalnoj strukturi, njihova postojanost i uslovi oživljavanja njihovog uticaja.

8) Uticaj motivacionih činilaca na međuljudske odnose: pohvale, nagrade, odlikovanja i kazne, uticaj vojnih simbola i vojne tradicije na međuljudske odnose u JNA.

Drugu grupu čine pitanja i konkretni problemi koji bi se mogli uspešno istraživati pomoću metoda i tehnika empirijskog istraživanja: 1) uticaj veličine vojnog kolektiva na ukupnu sumu, zatim vrste i karakter interakcija unutar njega; 2) struktura vojnog kolektiva kao determinanta složenosti međuljudskih odnosa u njemu; 3) uticaj vrste delatnosti na stepen unutrašnje povezanosti vojnog kolektiva; 4) psihosocijalni profil starešine i njegov uticaj na međuljudske odnose u kolektivu; 5) uticaj ličnog stava kolektiva na izgrađivanje međuljudskih odnosa u vojnom kolektivu; 6) koliko i na koji način pozitivne norme utiču na unutrašnje jedinstvo (homogenost) vojnog kolektiva; 7) međusobna uslovljenost: a) rada OO SK i međuljudskih odnosa u vojnom kolektivu; b) rada OO SSOJ i međusobnih odnosa vojnika u jedinici; 8) zavisnost međuljudskih odnosa u vojnom

kolektivu od intenziteta i kvaliteta političkog rada u kolektivu; 9) u kojoj meri i na koji način utiče tradicija, posebno iz doba NOR-a, na međuljudske odnose; 10) domen, učestalost i veličina uticaja uspeha vojnog kolektiva na međuljudske odnose u kolektivu; 11) karakter rata i međuljudski odnosi u vojnom kolektivu; 12) uticaj društveno-političkog sistema na međuljudske odnose u vojnom kolektivu; 13) uticaj društveno-političke situacije u zemlji na stanje međuljudskih odnosa u jedinicama — ustanovama; 14) situacioni činioci: vrste, intenzitet i smer uticaja na međuljudske odnose u vojnom kolektivu; 15) kvalitet (i nivo) obučenosti vojnika za rat i njegov uticaj na međuljudske odnose.

Navedeni početni inventar pitanja (problema) za istraživanje mogao bi se, po potrebi, proširiti, tematski i vremenski aktuelizovati, zavisno od potreba pojedinih vidova ili rodova oružanih snaga, sektora SSNO-a ili pojedinih uprava SSNO-a i Generalštaba JNA.

S U M M A R Y

SIGNIFICANCE AND MUTUAL CONDITIONALITY OF INTER-HUMAN RELATIONS IN A MILITARY COLLECTIVE AND THE POSSIBILITY OF THEIR BEING RESEARCHED

Significance of inter-human relations in a military collective, based on the fact that the functional integration of an individual is in such a collective considerably greater than in collectives of other kinds. These relations are conditioned by the size and structure of the collective and by the type of its activities.

Inter-human relations in a military collective are influenced by different factors. The author discusses specifically the influences of the following factors: military leader, members of the collective, existing normatives, unit's tasks, military skills, and general social factors. Particularly reviewed is the role played by the League of Communists and the League of Socialist Youth of Yugoslavia, the political work and traditions in the development of inter-human relations in a military collective.

The author proposes possible approaches to the research of inter-human relations in the Yugoslav People's Army, particularly underlining the following: (1) studying of these phenomena and of the aggregate of the overall military environment that makes the objective foundation of the origin of inter-human relations; (2) researching the relations determining the process of constitution of inter-human relations and the mutualness of their conditionality.

The first of these approaches is, in fact, a thorough analysis of fundamental facts that only partly determine the complex of inter-human relations in a collective, while the second one establishes the actual degree of dependence of inter-human relations on the concrete elements with which they are directly connected.

RESUME

L'IMPORTANCE ET LES CONDITIONS DES RAPPORTS INTERHUMAINS AU SEIN D'UNE COLLECTIVITE, ET POSSIBILITE DE LEUR ETUDE

Dans cet article est traité de l'importance des rapports interhumains qui règnent dans une collectivité militaire à la lumière du fait que l'intégration fonctionnelle de l'individu y est considérablement plus grande que dans les autres type de colectlivités; est traité ensuite de la nature de ces rapports qui sont conditionnés par la taille et la structure d'une collectivité militaire concrète, ainsi que par la nature de l'activité de cette dernière.

Divers facteurs influent sur les rapports interhumains au sein d'une collectivité militaire. Dans le présent article est traité particulièrement de l'impact du chef, de celui de la composition de la collectivité, des normes positives, des modes d'accomplissement des fonctions par unités, du niveau de formation technique militaire et des facteurs sociaux généraux. En matière de promotion des rapports interhumains au sein de la collectivité militaire sont traitées particulièrement les rôles de la Ligue des communistes de Yougoslavie, de l'Union de la jeunesse socialiste de Yougoslavie, de même que le rôle de l'instruction politique et des traditions.

A la fin, parmi les possibilités d'aborder l'étude des rapports interhumains dans l'APY, l'auteur en souligne deux: (1) étude de ces notions ou ensemble de l'ambiance militaire constituant une base objective plus large dans la création des rapports interhumains; (2) recherche sue les éléments qui déterminent le processus de constitution des rapports interhumains, dont les conditions peuvent être réciproque.

La première approche n'est au fait qu'une analyse globale des facteurs de base qui ne déterminent que partiellement l'ensemble des rapports humains au sein de la collectivité, tandis que la deuxième approche permet de déterminer le degré constant des conditions des rapports humains dictées par les éléments concrets avec lesquels ils sont en liaison directe.

РЕЗЮМЕ

ЗНАЧЕНИЕ И ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ В ВОИНСКОМ КОЛЛЕКТИВЕ И ВОЗМОЖНОСТИ ИХ ИССЛЕДОВАНИЯ

В статье рассматриваются значение взаимоотношений в воинском коллективе, исходя из факта, что в них функциональная интегрированность его членов гораздо выше, чем в других видах коллектива, и обусловленность этих отношений размерами и структурой конкретного воинского коллектива и видом деятельности.

На отношения в воинском коллективе оказывают влияние различные факторы. В статье отдельно рассматривается роль офицера, личного состава коллектива, положительных норм, выполнения задания воинской части, военно-специального образования и общих общественных факторов.

В развитии взаимоотношений в воинском коллективе отдельно обрабатывается роль Союза коммунистов Югославии и Союза социалистической молодежи Югославии, потом роль политической работы и традиций.

В конце предлагаются возможные подходы к исследованиям взаимоотношений в ЮНА, причем выделяются два из них: (1) изучение этих явлений или состояний совокупного воинского окружения, составляющих более широкую объективную основу становления взаимоотношений; (2) исследование связей, также определяющих процесс учреждения взаимоотношений, и их взаимную обусловленность.

Первый подход на самом деле является всесторонним анализом основных факторов, которые только одной своей частью определяют комплекс взаимоотношений в коллективе, а другой подход утверждает конкретную степень зависимости взаимоотношений и конкретных элементов, с которыми они находятся в прямой связи.